

Könyvszemle

A lámpagyújtogató. Reményik Sándor élete képekben és versben. Összeállította Hantz Lám Irén. Stúdium Könyvkiadó, Kolozsvár, 2007, 248 oldal.

Reményik Sándor írói hagyatéka az utóbbi másfél évtizedben – főleg a Polis Könyvkiadónak köszönhetően – szinte teljes egészében megjelent, beleértve levelezése fontosabb részét is. Magával az íróval és költészetével azonban még alig néztünk szembe. Bevezető tanulmányok, megemlékezések után már el lehetne készíteni egy Reményik-monográfiát is. Ehhez elhivatott irodalomtörténész kerestetik, aki életéből pár évet a Reményik versek és -jelenség értelmezésére szánna. Nem lesz könnyű dolga, mert az aránylag egyenesvonalú, eseménytelen élet-pálya sokkal színesebb költészetet eredményezett, mint az a köztudatban él.

Addig is, amíg a „nagy” monográfia megszületik, jelentkezett Kolozsvárt egy lelkes földrajztanárnő – aki már évek óta nem annyira földrajzi, hanem inkább művelődéstörténeti munkákat ír –, s összeállította *A lámpagyújtogató* címmel a Reményik Sándor életét képekben és versben bemutató szép albumot. Az első olyan átfogó munkát, amelyből ízelítőt kapunk a költő életpályájáról és költészetének vonzatairól. Hantz Lám Irén tulajdonképpen édesapja, Lám Béla, a mérnök-író, költők barátja, kirándulótársa hagyatékának rendezése során bukkan rá az irodalmi témákra, s ezeket körüljárva születnek újabb kötetei. A családi emlékek, a rendbe szedett gazdag levelezés erővonalai mentén nyer betekintést az Áprily/Jékely – Olosz Lajos – Reményik Sándor költőbarátságba. S mindezekhez járul a neveltetés öröksége: Erdély és Kolozsvár szeretete, múltjának, helyrajzának ismerete, valamint a polgári családok életvitelének, illem-rendszerének az átélése.

A közel 250 lapos kötet tizennyolc fejezetben ismerteti meg Reményik életpályájával és utóéletével. A lehetőségekhez képest mindenütt fényképekkel, versekkel, levél-részletekkel, korabeli cikkekkel vagy kisebb tanulmányokkal – természetesen nem csak Reményik-szövegekkel – közli a tudnivalókat, méltatja az alkotásokat. A szerkesztő igyekszik a háttérben maradni, rendszerint csak egy-két bekezdésnyi összefoglaló szövegben világít rá az előzményekre, az említett személyek szerepére. Az irodalmár néha hiányolja a lapalji vagy kötetvégi jegyzetet, hogy tovább haladhasson a kijelölt úton a kutatásban.

A család mindkét ágon felvidéki eredetű. A nagypapa, Reményik Lajos vas-nagykereskedőként telepedett le Kolozsvárt, fia, Károly pedig a város egyik legjelentősebb építkezési cégének lett a tulajdonosa, a belváros számos, meghatározó jellegű épületén rajta maradt a keze nyoma. Az édesanya, Bretz Mária hozta magával az írói vénát. Minthogy már fiatalon teljesen megsüketült, egyetlen szórakozása az olvasás maradt. A költőnek egyedüli testvére, négy évvel fiatalabb húga, a konzervatóriumot végzett Sárrika volt. Az apa vélekedését jól tükrözi János Andor egyik írása, amelyben így idézi őt: „csakugyan olyan nagy költő az én fiam? Hát akkor talán nem is olyan nagy baj, hogy nem lett belőle rendes ember”. A család után egy fejezetben megismerjük Reményik szülővárosát, Kolozsvárt, ahogyan az verseiben tükröződik. Tulajdonképpen szülőházához, a Tholdalagi–Korda-palotához – mint versében vallja – semmi sem köti, bár rajta áll máig emléktáblája. Apja felépíti óvári, Szentlélek utcai emeletes családi házukat, közel Mátyás király szülőházához, s itt nő fel, itt él haláláig a költő. Kivéve a nyári hónapokat, amikor a Donát úti tornyos villában, a gerincen álló Donát-szobor alatt élvezik a természet nyújtotta örömeit. Innen nincs messzi a Szamos gátja, mely több versben szimbólumként is visszatér.

A gyermekkor és ifjúság fejezetében találjuk meg az egész kötet címadó versét: kiskorában a költő gyakran vallotta, hogy „lámpagyújtogató” szeretne lenni. Az is lett átvitt értelemben. Neveltetésére legnagyobb hatással a kolozsvári Református Kollégium és osztályfőnöke–magyartanára, Imre Sándor volt. Osztálytársai közül Makkai Sándor és Mannsberg Árvéd váltak közeli barátává. A kolozsvári egyetem jogi karának hallgatójaként került Böhm Károly és Somló Bódog filozófiai hatása alá, az utóbbi halálára verset is írt. Itt ismerkedett meg Olosz Lajossal. Egyetemi tanulmányait nem fejezte be, ekkoriban jelentkeztek betegsége első jelei.

Alkotó évek cím alatt a szerző Reményik költői indulását, s pályája első szakaszát illusztrálja vallomásos versekkel és címlapok másolataival. Első prózai írása a Dobsina és Vidékében (1915), első verse a Herczegh Ferenc szerkesztette Új Időkben (1916) jelenik meg. Első kötete egy Rilke-fordítás (1919), 1918–1920 közötti verseit *Csak így...* címmel teszi közzé 1920-ban. A „sírkő dátum”, 1920. június 4-e és „széttépett hazája” megpecsételi egyéni sorsát valamint költészetének további alakulását is. Rokonai, legjobb barátai, nőideáljai sorra távoznak az országból. A következő év elejéről származik egyetlen fontosabb irodalomszervezési tette: a Pásztortűz című hetilap megindítása. A cím és magyarázata saját programját is körvonalazza: „a pásztor nem álmódozik. Virraszt. Örökődik. Őrzi a gondjaira adott nyáját. És ha idegen, ha orzó fenyegeti – felkel és elzavarja azt”.

A következőkben kilenc személyhez kötődő fejezet következik. Hantz Lám Irén felkutatja azokat a hölgyeket, valamint barátokat és költő-társakat, akik beírták magukat Reményik életébe és költészetébe. A férfiak mind közismert személyiségek, de a nők sorsának felderítése nem kis munka lehetett. Reményik négy-öt

ifjú hölgyhöz is érzelemmel telített verseket írt. A korábbiaknál még a szerelem, az utóbbiaknál inkább csak a vonzódás szó a megfelelő a viszony jellemzésére. Valószínűleg egyik esetben sem gondolhatott házasságra, hiszen nem tekintették őt partiképes fiatalembernek, még ráadásul betegséggel is küzdött. Imre Ilonkával, osztályfőnöke és sógora húgával még egyetemi éveit is ismerkedett meg. A szép barna lányt egyik jó barátja veszi feleségül 1920-ban, s távoznak az országból. Pedig versciklust intéz hozzá a költő, s 1935-ben bekövetkezett halála után is elsíratja. Szöcs Jenőné Szilágyi Piroska festőművész már asszony, amikor megismerkednek, úgyhogy inkább a művészet köti őket össze. Hiába írja:

Kifele, Testvér, nincs számunkra út,
De befele még sok ösvény vezet.
A magyar lélek kincses labirint.
Művész-testvérem, fogd az ecsetet!

Keményen fogd meg, mintha dárdát fognál,
Én is úgy fogom tollamat: kardomat.
Kapcsolja össze sajtó sebeinket
Egy néma, szörnyű életakarat. (*Toll és ecset*)

A háromgyermekes Szöcs-család 1921-ben szintén kivándorol, s a művésznő tíz év múlva meghal. Kettejük kölcsönös vonzalmának a verseken kívül egy igen szemléletes emléke is maradt, az 1924-re festett-írt „Tliri–Tliri” Kalendárium. Ezt hetekre elosztva 50 finom akvarell díszíti, kifejezetten a költő részére készült füzet, s a művésznő felkérésére a költő családtagjai és barátai is írtak megemlékező sorokat a végére. E kalendárium több színes oldalának illetve csak rajzának a közzététele e kötet nagy nyeresége.

Keveset tudunk meg a költőnél jóval fiatalabb szociális nővéréről, Pasztuska Eszterről, aki az 1930-as években hozott egy kis derűt Reményik életébe. Néhány elismerő sor és vers tanúskodik arról, hogy megérintette a magányos férfi szívét. Még inkább szakmai vonatkozású az 1920-ban született Sándor Judit költői útjának egyengetése. Bár az 1940-es évektől a család elvonta az ifjú hölgyet a költészettől, Reményiknek nagy tisztelője és népszerűsítője maradt. Ő írt előszót a költő kiadatlan szerelmes verseit is tartalmazó 1990-es kötetéhez (*Álmodsz-e róla?*), ebben leszögezi: „»Szerelmi életről« Reményik Sándorral kapcsolatban nem lehet beszélni, mert ez – a szó mindennapi értelmében – nem volt. Végtelen intelligencián, lelki finomságon, hatalmas felelősségérzetten átszűrte, átszublímált gazdag érzésvilág volt, amely ilyen formában egyéni hang. Valóban »kevesebb is, több is a szerelemnél«...”

A „testvérlekek”, szellemi és költőtársak közül is csak ketten tartanak ki mindvégig Kolozsváron. Olosz Lajossal az egyetemi évek, gondolkodásuk közös

filozófiai megalapozottsága köti össze. Olosz a világháború végén Kisjenőn telepedik le, úgyhogy ezután leveleznek, s néhányszor Reményik meglátogatja. Az 1960-as évek közepén ezt a találó jellemzést adja egykori barátja költői egyéniségéről: „Böhm Károly bölcséleti rendszerének egyik alaptétele volt az én projekciója. Sándor életműve ugyanez volt. Ami benne morális érzés, művészi ihlet, tiszta szépséget alkotó erő volt, az úgy kristályosodott ki törekeny, beteges fizikumának titkos laboratóriumában, mint a ritka kövek születése, és amíg ő befele töredezett, szenvedett és pusztult, addig azt, ami benne eszmei volt, artisztikus, rádium, sugárzó anyag, felhozta és kisugározta. Megtörtént az énjének projekciója”.

E kötetből derül ki, hogy Áprily Lajossal olyan szoros költőbarátság fűzte össze Reményiket, amely akár a Petőfi–Arany barátsághoz mérhető. 1920 körül ismerkedtek meg, s különösen Áprily 1926-os Kolozsvárra költözése és Donát úti kertjének megvásárlása után gyakran találkoztak. Reményik annyi veszteséget követően nehezen tudta elfogadni, tudomásul venni, hogy 1929-ben a Jékely család is távozott Erdélyből. *Elmégy* című versével búcsúzott Áprilytól:

A hegyek óriási kardala
 Kísérjen a határig Tégedet,
 És zúgjon, harsogjon ítéletet
 Országok, népek és idők felett,
 És fellebbezze meg a végzetet!
 És csikarjon a csillagoktól ki
 Egy „vizionlátásig”-ígéretet!
 A hegyek óriási kardala
 Kísérjen a határig Tégedet.

Kapcsolatuk azonban ezután sem szakadt meg, kölcsönös látogatások, egymásnak írt versek tanúskodnak a baráti érdeklődésről. 1939 őszén írta levelében Áprily: „Csodálatos volt, bizonyosan magasabb rendelés, hogy amikor annyi minden pusztult, mi halálig tartó, egymást építő barátságot kötöttünk. Istenem, bár együtt maradhattunk volna! Én vagyok a nagyobb vesztes, mert neked sok melegszívű embered van ott, én pedig ödöngök ebben a megszokhatatlan nagyvárosban, utánam nyúló kéz nélkül, gyökértelenül”.

Még fájdalmasabb volt a másik barát és lelki társ, Makkai Sándor elvesztése. A Pásztortűz szerkesztése, a közös irodalmi nézetek, heti találkozások a New York kávéház törzsasztalánál fűzték őket össze. S akkor egyszer csak Makkai váratlanul távozott, s megírta a *Nem lehet* című cikkét: „A kisebbségi sors nem politikai lehetetlenség, vagy legalábbis nemcsak az, hanem erkölcsi lehetetlenség”. Erre Reményiknek is cikkben kellett válaszolnia, utóbb levelezésben sem tudtak kiegyezni. „Nem állíthatok fel tételt kibékítő ellentétel nélkül, sem diagnózist az orvoslás reménye nélkül. »A kisebbségi kérdés megoldhatatlan«, mondod Te.

Revízió *lehetetlen* háború nélkül, mondjuk itt mindnyájan, s mondják bizonyára ott túl is. A háborúba pedig belepusztulhat *az egész* magyarság, sőt bizonyára bele is pusztul, a megmaradt csonka rész is, és – »az utolsó akácfáig« elveszítheti »szuverenitását«. (Szegény, szomorú szuverenitás így is!) Ezt annyi tapasztalat után, gondolom, minden mélyebbre néző ember látva látja. Komolyan senki sem akarja *itt*. Nincs tehát igazam, ha cikked után a *mi* helyzetünk reménytelenségét fokozottabban érzem? De még versben sem merném Úgy leírni, ahogy Te leírtad” – érvel Reményik.

A kitartó két hű barát a kirándulótárs és a lelkipásztor. Lám Béla volt az, aki gyakori depressziós rohamaiból ki tudta ragadni a költőt, szinte hetente magával vitte városkörnyéki, néha havasi kirándulásokra, s ezen alkalmakból számos vers született. Reményik halála után állapította meg Lám: „Életművéből lassan sötét tónusú ércalak nő ki, mely mind magasabbra emelkedik, s tragikus magányosságban tornyosul egy romba dőlő világ fölé. Az égre szegezi váteszi tekintetét, s csontos ökleit összeszorítva végső igazságokért viaskodik. Hangja már-már héroszi hang, melyhez nem illik a lantpengetés... Megdöbbenve nézek fel reá, eszembe jut, hogy még nemrég mellettem állott, átölelte a vállam és rám támaszkodott. Kutatva szemlélem szoborra dermedt arcvonásait. És íme, egy szájszögletben puha vonalat fedezek föl, rejtett mosolyt, szemeiben hamiskás fényt látok, pajkos, gyermeteg öröm csillogását”.

Az 1920-tól Kolozsvárt szolgáló mártír lutheránus lelkész, Járosi Andor lelki támaszt biztosított a költőnek, első olvasója, megértő bírálója volt verseinek. A Pásztortűz munkatársi körébe is beilleszkedett. Gyakran idézett, *Az én lelkipásztorom* című versében vall róla a költő:

Általad lett a templom menedékem,
És vigasztalásom, és otthonom.
És Te tetted, hogy megértettem én,
Hogy mégis több az Evangelium,
Több, mint a leggyönyörűbb költemény.

Míg Lám Béla évtizedekkel élte túl Reményiket, s most sírjának közelében nyugszik a Házsongárdi temetőben, Járosi Andort 1944-ben az oroszok elhurcolják, s Magnyitogorszkban tömegsírba temetik.

Két fejezet foglalkozik Reményik betegségével, kezeltetésével és halálával. „A depresszió volt az a betegség, amelyben Reményik Sándor fiatal korától szenvedett. Akkoriban ismeretlenek voltak azok a gyógyszerek, amelyekkel ma ennek a lényegében gyógyíthatatlan betegségnek a tüneteit enyhítik. Az akkori orvostudomány mindössze fizioterápiával, homeopátiával tudta csak kezelni” – olvashatjuk. A hirtelen lelkesedések, fellángolások, s mint hosszabb tétlenségre kárhoztató letargiás, depressziós időszakok jellemzőek a neuraszténia e beteges

formájára. De épp az e kórral járó lélekállapotok szükségesek ahhoz, hogy néha nagy versek szülessenek. Reményik sokszor panaszkodott szenvedéseire, de nem a legjobb helyen kereste a gyógyulást vagy legalább enyhülést. A hírneves orvosokkal teli Kolozsvárról Nagyváradra járt Schilling Árpád sebészfőorvoshoz, aki a sokat bíralt homeopátiát üzte. Heteket töltött ott, rendszerint Némethy Gyula pápai preláthus vendégeként a kanonokszoron lakott. Csak ritkán utazott Budapestre, hogy ott tényleges szakorvosok segítségét vehesse igénybe. Így Nagyvárad is helyet kapott Reményik költészetében, olyan versek születtek itt, mint a gyakran szavalt-idézett *Ahogy lehet*.

Reményik a testét okolta szenvedéseieért, pedig ezek főleg a lélek túlfűtöttségéből adódtak:

Néha hittem, hogy összebékülünk
 Én meg a testem.
 Nem barátom volt,
 Nyomorgatóm volt,
 Túl szűkre szabott csalánköntösöm,
 Zsarnokom, kivel egy verembe estem. (*Csalánköntös*)

A halál közvetlen oka nem derül ki a kötetből: a mind betegbb lélek végül magával rántja a testet, leggyakrabban öngyilkossággal. Reményik esetében erre nincs utalás, bizonyára valamelyik létfontosságú szerve mondta fel a szolgálatot. Egy évvel a bécsi döntés örömmámora után Kolozsvár gyászba borult, költői pásztorát temette. Jékely Zoltán, a költőbarát fia írt riportot, beszámolót a temetés záró mozzanatáról, mely igen beszédesen érzékelteti, hogy kit is kísértek ki a kolozsváriak a megszentelt házsongárdi földbe azon az őszi délutánon.

A záró fejezetek inkább utóhangként csatlakoznak a könyvhöz. Reményik Sándor négy képmását elemzi Hantz Lám Irén. Nagy István 1926-ban, Gy. Szabó Béla 1940-ben, Takács Zoltán 1942-ben míg Gergely István 2000-ben örökítette meg arcvonásait. Közülük a Nagy Istváné és a Takács Zoltáné az ismertebb. A költőt Gy. Szabóval lelki barátság is összekötötte, verset írt hozzá. Gergely István plakettje egy sorozat része, az arcélt ragadja meg. Ide is kapcsolható lett volna Vágó Gábor 2000-ben Kolozsvárra került Reményik-szobra. Erről az utóéletet tárgyaló fejezetben kapunk híradást. Itt az elismerő és dicsérő, elítélő és megbélyegző cikkek váltakoznak, aszerint, hogy melyik korszakban születtek. Emlékünnepélyek műsorai, Reményik-kötetek adatai sorakoznak. A könyvet kronológiával egészítette ki a szerkesztő, hogy a félszázados életpályát Erdély és Kolozsvár történetével is össze lehessen kapcsolni, a fejezetek mozaikképeit folyamatba lehessen állítani. A külön névmutató és verscím-mutató, valamint a Reményik életének kolozsvári helyszíneit bejelölő térkép könnyen használhatóvá teszik a kötetet.

Hantz Lám Irén munkája a szélesebb olvasóközönséghez szól, de a szakirodalom számára is fontos adatokat tartalmaz, a Reményik-kutatásban megkerülhetetlen lesz. Ezt a kettős jelleget nagyszerűen szolgálja a könyv kivitelezése. A Stúdium Könyvkiadó szépen tagolt oldalakat, kitűnő minőségű kép- és szöveg-reprodukciókat, elegáns kötést biztosított ennek a nálunk még ritkaságszámba menő albumnak.

DR. GAAL GYÖRGY

Egyházi élet – Hírek

Az Egyházi Főhatóság tevékenysége

■ Az Egyházi Képviselő Tanács elnöksége az esperesek, az egyháztársadalmi szervezetek elnökei és a tanintézetek igazgatói jelenlétében tartott ülésen január 17-én véglegesítette a 2008. évi egyházi ülésezési tervet, valamint eseménynaptárt. Előtte való nap az EKT mellett működő Kiadó- és nyomdabizottság, valamint a Médiabizottság körvonalazta az egyház 2008. évi kiadói tervét.

■ Az Egyházi Képviselő Tanács március 28-án tartotta I. évnegyedi rendes ülését Kolozsváron. Napirenden többek közt a Starr King ösztöndíjra meghirdetett versenyvizsga eredménye, az egyházi központi költségvetés 2007. évi zárszámadása, a lelkészi és gondnok-presbiteri értekezletek kiértékelése, valamint a Sora épület sorsa felett folytatott vita szerepelt.

Egyházköri munka

■ A gondnok-presbiteri értekezleteket február végén rendezték meg egyházköreinkben. A kolozs-tordai egyházköriben az értekezlet 27-én volt Kolozsváron, a marosi egyházköriben 25-én Bözödön, a küüllői egyházköriben 26-án Dicsőszentmártonban, a székelykeresztúri egyházköriben 29-én Székelykeresztúron, a székelyudvarhelyi egyházköriben 28-án Székelyudvarhelyen, a háromszék-felsőfehéri egyházköriben pedig március 1-jén Sepsiszentgyörgyön. Az egyházközségek általános gazdasági állapotát felmérni hivatott összejöveteleken egyetemes egyházunk részéről dr. Szabó Árpád püspök, valamint Kolumbán Gábor főgondnok volt jelen.

Lelkészképzés

■ A teológiai hallgatók a januári vizsgaidőszakban tették le I. félévi vizsgáikat. A sikeresen vizsgázók közül tanulmányi eredményeivel Mikó Ferenc (V. évf., 9,00), Bodor Emese (III. évf., 9,00), Mátéfi Tímea (I. évf., 9,72), valamint Molnár Imola (I. évf., 9,36) emelkedett ki, a többiek nem érték el a 9-es általánost. Az Egyházi Képviselő Tanács a 2007–2008-as tanévben is tanulmányi és segély-ösztöndíjat biztosít a hallgatóknak: előbbit a vizsgaeredmények, utóbbit egy családi helyzetet, tanulmányi előremenetelt és órákon kívüli tevékenységet felmérő pályázati rendszer alapján.

■ A Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karán február 8–9-én rendezték meg a teológiai hallgatók lelki elmélyülését célzó csendesnapokat. Az első napon